

Raamatute küljendamisest

Tüpograafia põhitõdede järgimine aitab informatsiooni paremini edastada, teeb selle mõistetavamaks ja hõlpsamini hallatavaks. Sant tüpograafia takistab kommunikatsiooni. Tüpograafia pole raketiteadus ja valdkonna reeglistik peaks olema arusaadav igale vähegi kirjaoskajale inimesele.

Esmalt peaks omandama tüpograafia mehhaanika ehk katsetama, kuidas tähemärkide suuruse ja kaalu muutmine mõjutab teksti sisu. Seejärel võiks üritada jõuda arusaamiseni millisel viisil tüpograafia edastab informatsiooni ja kuidas selle vorm aitab lugejas huvi tekitada. Oskuslik tüpograafia seisneb vormi (teksti nähtava poole) ja funktsiooni (mõistmise) vahel tasakaalu leidmises, millele lisaks peaks aru saama nii kontekstist kui lugejast.

Tüpograafia ei tähenda ainult kirjatüübi valimist: info edastamisega – kuidas, kellele, millal ja kus – võrreldes on olulisema kaaluga märkide reeglitepärane asetus (süntaks) ja tähendusega seotud vorm (semantika).

Juhised

Kõige toredam oleks kui raamatu küljendamise töö teeks ära vastavate oskustega inimene. Gutenbergi pojad aitavad soovi korral leida sobiva küljendaja. Samas pole küljendaja palkamine alati otstarbekas (näiteks juhul kui vanaema mälestusi on vaja trükkida suguvõsa tarbeks ainult kümmekond) ja suhteliselt väheseid reegleid järgides annab päris palju eneselgi ära teha.

Allpool on välja toodud raamatu teksti ladumise põhireeglid ja neid saab kasutada nii tekstitöötlusprogrammidega (LibreOffice, MS Word, Pages) kui küljendusprogrammidega (InDesign, Scribus, Serif PagePlus, MS Publisher). Näidatud on mõned [LibreOffice'i](#) käsuviited.

Kui oskused vähegi lubavad, on teksti ladumiseks soovitatav kasutada eriotstarbelist küljendamistarkvara – viidatud InDesign'i, Scribus't, PagePlus'i või Publisher'i.

Reeglites näidatud konkreetsed lehekülje ja veeristemõõdud kehtivad (enamasti) Gutenbergi poegade tavamõõdus (130 x 200 mm) raamatu kohta. Raamatu mõõte võib oma äranägemise järgi suurendada, arvestama peab sellega, et üle A5- e mõõtude küündiva formaadi trükkimine on märksa kallim ja A6 formaati mahtuva raamatu saab kätte soodsamalt.

- Raamatu kujundamist alustades võiks käeulatuses hoida mõne meeldiva väljanägemise ja tulevase raamatuga valdkondlikult puutuva teose ning küsimuste puhul sellest uurida, kuidas asjad on lahendatud. Eelnevalt võiks läbi lugeda ([:\)kivisildniku raamatute kirjastamise ülevaate](#),

millest saab aimu, kuidas käib ühe raamatu “turule viimine”.

- Lehekülje sätetes valida formaat A5. Nimet suurusega lehtedest lõigatakse välja 130 x 200 mm raamat. Sihvakam raamat näeb välja kenam kui tavaline A5 ristkülik.
- Leheküljed häälestada programmi seadetes “peegeldatud” laadis.
- Sisemine veeris sättida 18 mm, välimine 35, ülemine 20 ja alumine 25 millimeetrit.
- Jaluse/päise (kuhu sisestatakse leheküljenumbreid) ja tekstiploki vahe võiks olla vähemalt 5 millimeetrit.
- Raamatu kõige tähtsam osa on põhitekst, ehk raamatu küljendamisel tuleks alustada tekstiplokist, mitte huvitavatest pealkirjadest. Näiteks järjekorras: sisuteksti font, selle punktisuurus, reavahe, kas lõigud on jaotatud taandridade või vahedega, vahe suurus. Seejärel võiks alles mõelda, mismoodi näevad välja pealkirjad ja raamatu eelosa ja kuidas see kõik omavahel kokku sobib.
- Kogu teksti ulatuses tuleb olla järjekindel. Peatükid peavad algama ühelt ja samalt realt (näiteks viiendalt); kõikide peatükkide pealkirjade ja sisuteksti kirjatüüp on sama, sama paksuse ja punktisuurusega, jne.
- Teksti võiks joondada alusvõrgule.
(Vormindus>lõik>joondus>joondus>baasjoonele.)
- Kirjatüüpide valikus võiks arvestada traditsioonide ja inimeste harjumustega. Eksperimendid “huvitavate” kirjatüüpidega on häirivad. Pikem tekst võiks olla parema loetavuse huvides šeriifidega (n Linux Libertine, Bitter, IM Fell English Pro) ja pealkirjad šeriifideta kirjatüübis (n [Biko Bold](#), [Code Pro](#)). Pealkirjad peaksid sisutekstist selgelt eristuma.

Ohtralt tasuta korralikke kirjatüüpe leiab aadressilt fontquirrel.com.

(NB Kõik kirjatüübid ei toeta eesti keelt ehk tähti õäöüšž.)

Sadakond korralikku ja tasuta kirjatüüpi on kokku võetud Creative Bloq'i artiklis [“The 100 best free fonts”](#). Valik sobib suuremas osas raamatu kaane ja pealkirjade tarbeks.

Korrates: “põnevate” kirjatüüpidega võib eksperimenteerida ehk pealkirjades, sisuteksti tarbeks tuleks valida rahulikumat laadi fondid.

- Liigkasutatud kirjatüüpe, nagu seda on Times New Roman või Arial, võiks

vältida. Pretensioonituma tavateksti puhul võiks kasutada näiteks [Linux](#) [Libertine'i](#), "popi ja noortepärasema" sisu puhul egiptienni [Bitter](#) (milles on laotud käesolev tekst) ja kui eelistatakse arhailisemat ilmet, siis sobib näiteks [IM Fell](#)'i mõni variatsioon (n IM Fell English Pro). Viimane kirjatüüp oma "karvase" olekuga sobib praktiliselt kõikjale, kus on tähtis eelkõige loetavus.

- Soovitav on vältida liiga kontrastseid kirjatüüpe (näiteks Bodoni; milles on ohtralt peeneid juusjooni). Digitrükitehnikas jäävad tugevamate ja ühtlasemate joontega kirjatüübid paremini loetavad.
- Eelistada võiks suurema x-kõrgusega kirjatüüpe, mille tähtede ülapikendite väiketähtede kõrguse vahe ei ole väga suur (n Bitter, miles on laotud käesolev tekst).
- "Vähem on paremini" ehk võimalusel võiks valikutes olla võimalikult lakooniline ja tagasihoidlik. Ühe raamatu kohta piisab kahest-kolmest kirjatüübist.
- Vältida tuleks pikemaid tekstilõike kursiivkirjas, suurtähtedega ja paksus kirjas. Kursiivkirjas võib tähelepanu tekitamiseks välja tõsta mõne lõigu ja kindlasti ei tohiks selles laduda kogu tekstiplokki. Suurtähtede asemel tuleks kasutada väikeseid suurtähti (mis on korralike kirjatüüpide valikus olevad eraldi loodud suurtähe kuju, aga kirjatüübi x-kõrgusega fondid). Paks font sobib enamasti mõne sõna rõhutamiseks, pealkirjade esilemanamiseks ja ehk numbrite esiletõstmiseks.
- Sisuploki fondi suurus võiks jääda, sõltuvalt kirjatüübist, vahemikku 8-11 punkti. Lasteraamatute tekstiploki fondi punktisuurus võib olla suurem. Alati on kirjatüüpi ja selle suurust valides mõistlik mõned leheküljed välja printida ja loetavust hinnata.
- Neljasaja-aastase trükilao ajaloo jooksul on välja kujunenud fondisuuruste "diatooniline helirida" ehk kasutada võiks fonte suuruses 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 16, 18, 21, 24, 36, 48, 60, 72 punkti.
- Fondi kõrguse ja laiuse väänamine on saatanast! Hea kirjatüüp on mikronite mõõtkavas välja nikerdatud kunstiteos ja selle kokkusurumine või venitamine hävitab selle. Teksti suuruse ja kõrguse manipuleerimiseks tuleb muuta kas fondi punktisuurust või tähevahesid. Seda mitte tühikuklahviga, vaid programmisestest käsklustega (vormindus>märk>paigutus>märgisamm>...).
- Sisuploki reavaheks sättida 120-145%. Või fondi punktisuurus pluss üks kuni kolm punkti. Turvalised fondi/reavahe punktisuuruse valikud on 9/11, 10/12, 11/13,

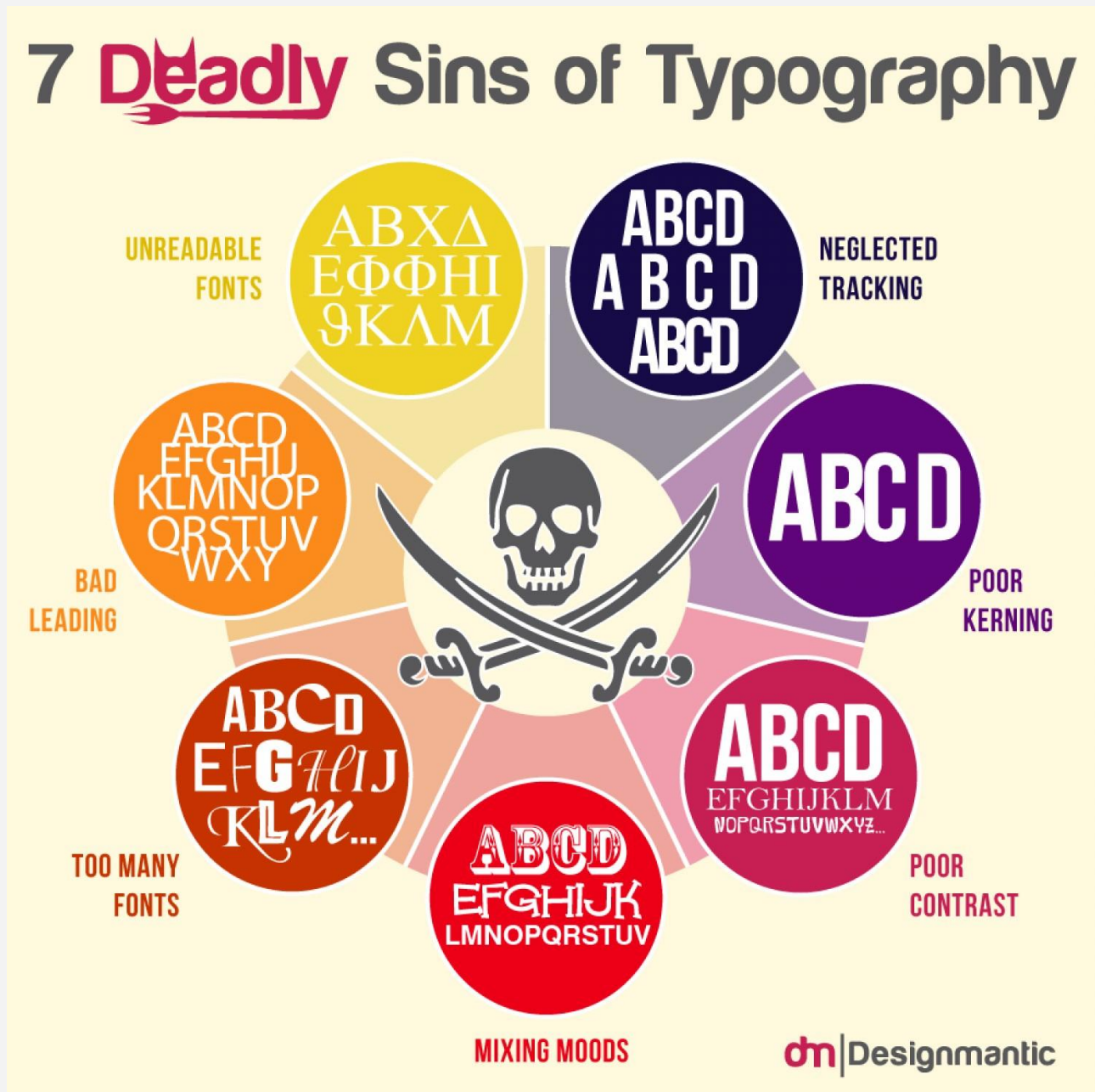
12/15. Pikemate ridade puhul võiks reavahe olla pigem 3 punkti.

- Programmi sätetes peaks alati olema sisse lülitatud kernimine (vormindus>märk>paigutus>paaride koondamine).
- Tekstiplokke ei tohiks kujundada tühiku- ja enter klahviga. Kasutama peaks tekstitöötlus- või küljendusprogrammi teksti/lõigu vormindamise tööriistu. Näiteks uue lehekülje ettemanamiseks kasutage menüükäsklusi: lisamine>manuaalne piir>leheküljepiir>stiil - vaikimisi (või muu nõutud stiil). Taandridade lisamiseks võiks kasutada programmisiseseid käsklusi. (Vormindus>lõik>taanded ja vahed>taane>linnuke kasti automaatne.)
- Lõikude eristamiseks kasutada kas taandrida või tühikut lõigu järel. Mõlema koos kasutamine on viga. Taandrea pikkus võiks olla võrdne fondi punktisuurusega, tühiku mõõduks võiks olla pool reavahe punktisuurusest. Kui tekstiploki reavahe on 10 punkti, siis tühik lõigu järel võiks olla viis punkti.

Kui lõikude jaotamiseks kasutatakse taandrida, siis peatüki esimeses lõigus ei ole seda mõistlik kasutada – pole eriti kena kui peatükk algab auguga tekstiplokis. Samuti võiks mõelda, kas taandrida lehekülje alguses on otstarbekas.

- Raamatu tekst võiks üldjuhul olla joondatud vasakule ehk lipulaos. Kui on mingil põhjusel kindel tahtmine tekst rööpselt joondada (mõlemad tekstiploki küljed on sirged), peab olema sisse lülitatud poolitamine. LibreOffice'i eesti keele spelleri leiab aadressilt: <http://www.libreoffice.ee/tooted/eesti-keele-speller/>
- Lehekülg ei tohiks lõppeda poolitusega. Samuti oleks mõistlik vältida mitut järjestikust poolitust. Mida vähem poolitusi lehel on, seda parem.
- Ühes reas võiks parema loetavuse huvides olla 45-75 märki.
- Vältida tuleb “orbusid” ja “leski” ehk lehekülje lõppu ei tohiks jääda üksikut rida (näiteks uuest lõigust on lehekülje lõpus ainult üks rida) ja samuti lehekülje algusesse lõigu viimast rida. Kohatuna mõjub ka üksik lühem sõna lõigu lõpus. LibreOffice'i valikutes sättida lese- ja orvukontroll (vormindus>lõik>tekstivoog) kahele reale (lehekülje lõpus ja alguses on vähemalt kaks rida teksti).
- Rasvast- ja kursiivkirja tuleb kasutada võimalikult taktitundeliselt. Pikad kursiivis lõigud pole eriti hästi loetavad ja kuna paks kiri on tähelepanu tõmbamiseks, siis seda pole mõistlik väga palju “tõmmata”.

- Samuti ei ole eriti hästi loetavad suurtähtedes laotud pikemad tekstilõigud. Kui tekstilõik on vaja laduda suurtähtedes, peaks kasutama VERSAALE EHK VÄIKESEID SUURTÄHTI (redigeerimine >märk >fondiefektid>efektid>väikesed suurtähed). Suurtähtedes või väikestes suurtähtedes kirja võiks 5-12% ulatuses sõrendada.
- Lehekülje numbrid võiksid olla näha ainult tavatekstiga kaetud lehekülgedel ja peaksid olema varjatud raamatu päiseosas, tühjadel lehekülgedel, lehekülgedel kus on näiteks ainult raamatuosa pealkiri või ainult pilt.
- Päis(titlid) võiksid olla laotud kas tekstifondi mõnes muus kaalus (n regural vs semibold) või suurendatud tähevahedega väikestes suurtähtedes.
- Kui on vaja teksti sees midagi esile tõsta, siis võiks kasutada nii kursiivi kui paksu kirja. Näiteks *võõrkeelsed tsitaadid kursiivis* ja omakeelsed **rõhutamist nõudvad asjad** paksus kirjas. Mille juures võiks omale aru anda, et tekstitöötlusprogrammide teksti paksendamise ja kursiivi funktsioonid ei tähenda õiget bold'i või italics'it. Korralikus kirjatüübis on tegemist eraldi fontidega ja alati on mõistlik kasutada korralikke kirjatüüpe.
- Valmis raamat eksportida PDF formaati. Kas Fail>Ekspordi PDF-ina või vajutades tööriistaribal PDF-nuppu.
- Kui on võimalus, võiks valmisfaili kontrollimise huvides (õiges suurus) välja trükkida. Paberil hakkavad vead paremini silma. Gutenbergi poegadelt saab tellida raamatu proovitrüki.
- Inglise keele oskajad võiksid läbi lugeda Matthew Butterick'i [sissejuhatuse tüpograafiasse](#).
- Üht-teist saab teada Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse üllitatud "[Tüpograafia alustest](#)".
- Ohtralt tüpograafiat ja raamatute kujundamist puudutavaid viiteid (enamasti ingliskeelsed) leiab [Gutenbergi poegade veebipäevikust](#).
- [Ardo Kaljuvee: Millega raamatukujundaja tegeleb](#) (EPL 26.01.2008)
- [Ardo Kaljuvee: Milline on hästi kujundatud raamat](#) (EPL 26.01.2008)

Allikas: [Visual.ly](https://visual.ly)

Raamatu eelosa

- Esimesele leheküljele ehk **väikesele tiitellehele** kirjutada **ainult** pealkiri (Võiks asuda lehekülje ülemises kolmandikus).
- Tavajuhul jääb teine lehekülj ehk **väike tiitlipööre** tühjaks.
- Kolmandale leheküljele ehk **tiitellehele** autori nimi, pealkiri, kirjastaja ja kus on

raamat kirjastatud. (N Minu Raamat, Tallinn)

- Neljandale leheküljele ehk **tiitlipöördele** impressum:

© Kirjutas Karu Mati

© Kujundas Karu Ott

Toimetas Karu Kati

Trükkisid Gutenbergi pojad

ISBN 123-4567-8912-3-4 (kui ISBN'i pole, siis ei arusaadavatel põhjustel ei kirjutata)

Muud vajalikud märkused ja viited (kui on kasutatud autoriõigustega kaitstud fotosid, teiste autorite tekste, autoriõigustega kaitstud graafikuid vms.)

- Viiendale leheküljele tuleb sisukord.
- Kui sisukord kuuendale leheküljele ei ulatu, jääb lehekülg tühjaks.
- Seitsmendalt leheküljelt algab vajadusel sissejuhatus, pühendus(ed) vms eellugu.
- Raamatu põhiosa algab järgmiselt paaritult leheküljelt.

Kui tahetakse asjale läheneda akadeemilisemalt, siis lühikese ingliskeelse juhendi leiab: <http://www.digitalbookworld.com/2013/how-to-avoid-the-self-published-look/>

Kaas

Raamatu kaas on omaette kunstivorm. Raamatu kaande võiks suhtuda nagu plakatisse, mis peab ütlema raamatu kohta võimalikult mõjusalt võimalikult kiiresti võimalikult palju. Kaane saab kujundatud Wordis või LibreOffice'iski, kuid mõistlik oleks kasutada spetsiifilisemat tarkvara. Vabavaralistest programmidest ajavad asja ära näiteks [Inkscape](#) ja [Gimp](#).

Raamatu kaanekujunduse põhilahendustest annab ülevaate järgnev ingliskeelne

Guardiani artikkel [“Kiisu lõhn: 20 raamatukaane kujundamise pädevat reeglit”](#).

Ühe kaasaegse läänemaailma tuntuima raamatukujundaja Chipp Kidd'i raamatukaante näited: <http://www.designishistory.com/1980/chip-kidd/> ja tema koduleht: <http://chipkidd.com/journal/>

Alati on abiks Google'i pildidiotsing, kas näiteks eelpoolmainitud kujundaja nime järel või “Best book covers of 2014”.

Ilusatest kodumaistest raamatutest saab ülevaate [Eesti kirjastuste liidu kodulehe](#) rubriigist “kauneimad raamatud”.

Raamatu tagakaas, selg ja esikaas tuleb kujundada ühe tervikuna (nimetatud järjekorras, suunaga vasakult paremale).

Seljakirja/-kujunduse tegemisel arvestada, et 100 lehekülje puhul on selja laiuseks 6 millimeetrit, 50 lehekülje puhul 30 millimeetrit. Ehk 100 leheküljelise raamatu kaane mõõdud oleksid järgmised 135 (tagakaas) + 7 (selg) - 135 (millimeetrit) esikaas, kõrgus on 210 millimeetrit. 150 leheküljelise raamatu kaane mõõdud oleksid 135 + 10 + 135. Kõrgus sama, 210 mm.

Raamatu selja paksuse võiks igaks-juhuks eelnevalt Gutenbergi poegadelt üle küsida.

Aryan Kaganof on kirjutanud ülevaate: [Raamatu kaane kujundus: millega peab arvestama](#) (ing.k)

ISBN

ISBN on rahvusvaheline raamatute “isikukood”. Eestis haldab nimet numbrite jagamist Rahvusraamatukogu ja seaduse järel peaks ISBN olema igal raamatul, mida trükitakse üle viiekümne eksemplari. Vähemale hulgale raamatutele võib samuti selle tellida. ISBN-i taotlemise ja kaasnevate kohustuste kohta saab lugeda [Rahvusraamatukogu](#) ilmavõrgulehelt.

ISBN-i taotlemisega kaasneb suudeksemplaride saatmise kohustus ja tellijal tuleks nende trükkimise ja saatmise kulud kinni maksta.

Tekstitöõtlusprogrammid

LibreOffice

Microsoft Office

Pages (OS X)

Küljendustarkvara

Adobe InDesign, saab tirida tasuta 30-päevase prooviversiooni.

QuarkXPress, 30-päevane prooviversioon.

Scribus, vabavara.

Microsoft Publisher, 30-päevane prooviversioon.
Serif PagePlus, tasuta kärbitud versioon.

Mõni sõna raamatute kirjutamise tarkvarast

Raamatu kirjutamiseks võiks "kellade ja viledega" ülekoormatud tekstitöötlusprogrammide asemel kasutada näiteks ilmavõrgu kirjutamisprogramme [Poetica](#) või [Draft](#). Mõlemis on olemas koostöö- ja toimetamisvõimalused.

Spetsiaalselt raamatute ja pikemate tekstide kirjutatamiseks on loodud programm [Scrivener](#).

Android tahvelarvutitele on näiteks tasuta kirjutamiskrakendus [Jotterpad](#). iPad'il kannab sarnane rakendus nime [iA Writer](#).